

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 2 (2019)

Lagina ve Ionia Rönesansı: Tapınak ve Propylon'daki Uygulamalar Iřıĝında Ionia Rönesansı'nın Kronolojik Tanımlamasına Yeni Bir Katkı

Lagina and the Ionian Renaissance: A New Contribution to the Chronological Definition of the Ionian Renaissance in Light of the Construction Techniques in the Temple of Hecate and Propylon

Aytekin BÜYÜKÖZER

Geliř Tarihi: 05.11.2019 | Kabul Tarihi: 11.12.2019 | Online Yayın Tarihi: 13.12.2019

Makale Künyesi: A. Büyüközer, "Lagina ve Ionia Rönesansı: Tapınak ve Propylon'daki Uygulamalar Iřıĝında Ionia Rönesansı'nın Kronolojik Tanımlamasına Yeni Bir Katkı", *Arkhaia Anatolika* 2 (2019), 195-217. DOI: 10.32949/Arkhaia.2019.12

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Eriřimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluĝu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 2 (2019) 195-217
DOI: 10.32949/Arkhaia.2019.12

Lagina ve İonia Rönesansı: Tapınak ve Propylon'daki Uygulamalar Işığında İonia Rönesansı'nın Kronolojik Tanımlamasına Yeni Bir Katkı

Lagina and the Ionian Renaissance: A New Contribution to the Chronological Definition of the Ionian Renaissance in Light of the Construction Techniques in the Temple of Hecate and Propylon

Aytekin BÜYÜKÖZER*

Özet

Arkaik Dönem *ion* mimarisinin MÖ 4. yüzyılda yeniden doğuşu olarak yorumlanan ve bu nedenle "İonia Rönesansı" olarak adlandırılan evrede pek çok kentte yeni inşa programları oluşturulmuş ve bu inşa faaliyetlerinde karakteristik bazı uygulamalar ön plana çıkmıştır. Bunlar, teras duvarları ve kulelerin köşelerinde uygulanan çift köşe bağı tekniği, Karia-İonia tipi kurtazı kanca yuvaları ile genellikle basamak ve *stylobat* bloklarında uygulanan üzeri açık veya görünen kırlangıç kuyruğu kenet yuvaları ile bu yuvalarda kullanılan "U" biçimli kenetlerdir. İonia Rönesansı olarak adlandırılan dönemin kronolojik sınırları tam anlamıyla belirlenememiş olsa da kabul edilen genel görüş Maussollos zamanında başladığı ve Hellenistik Dönem'in ortalarına, yaklaşık olarak MÖ 200 yıllarına kadar devam ettiği yönündedir. Dönemin karakteristik uygulamaları arasında gösterilen Karia-İonia tipi kurtazı kanca yuvaları Hekate Tapınağı'nda, görülebilecek şekilde açıkta bırakılan kırlangıç kuyruğu kenet yuvaları ise *Propylon*'da kullanılmıştır. Kronolojik olarak kabaca MÖ 200 ile sınırlandırılan bu tekniklerin Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen tapınak ve Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen *Propylon*'da görülmesi Lagina'daki uygulamaları önemli kılmaktadır. Araştırmacılar, söz konusu teknik detayların Lagina'daki kullanımını, yapıların daha erken bir tarihe ait olması veya erken evreleri ile ilişkilendirmişlerdir. Ancak kutsal alandaki yazıtlar, yapılarıdaki mimari bezemeler üzerine yapılan stilistik değerlendirmeler ve Stratonikeia ile Lagina'nın tarihi sürecine göre böyle bir değerlendirme mümkün değildir. Buradan çıkarılacak sonuç Lagina'daki uygulamalar nedeniyle tapınağın ve *Propylon*'un daha erken bir tarihe ait olması şeklinde değil; Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen yapılarla uygulandıkları için bu tekniklerin MÖ 200'den çok daha sonra da kullanımının devam ettiği şeklinde olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Karia, İonia Rönesansı, Lagina, Hekate Tapınağı, Karia-İonia Kanca Yuvası, *Propylon*, Dekoratif Kenet

Abstract

"Ionian Renaissance" is characterized by a revival of Archaic Anatolian architecture influenced by both contemporaneous mainland Greek architecture and substantial technical features introduced by the Hekatomnids and their architects. In this period, new construction programs were undertaken in many cities, and some characteristic construction techniques came to the forefront in these new buildings, such as the double-binder system in the corners, the Karian-Ionian lewis holes, and visible dovetail clamps, which are generally applied on stairs and stylobate blocks. Even though the chronological boundaries of the Ionian Renaissance cannot be precisely defined, the generally accepted view is that it started during the reign of Mausolus and continued until

* Doç. Dr. Aytekin Büyüközer, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

E-mail: aytekinbuyukozer@gmail.com Orcid No: 0000-0001-7788-4404

Bu çalışmayı yapabilmem için gerekli izni veren kazı başkanımız sayın Prof. Dr. B. Söğüt'e teşekkür ederim.

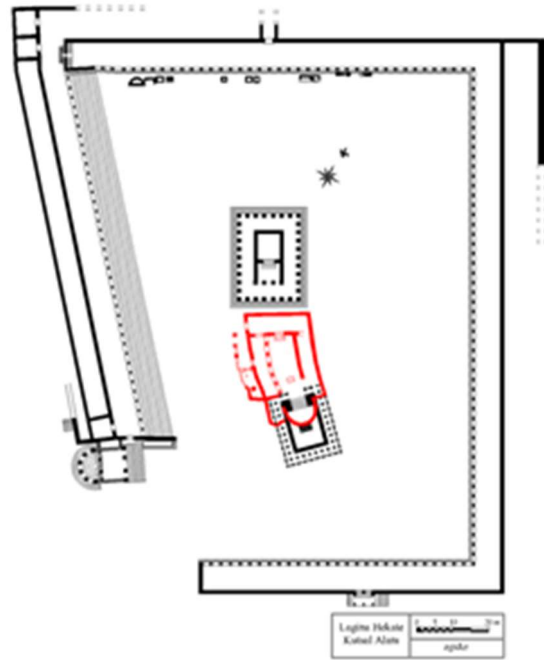
Söz konusu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından 18401154 proje numaralı "Lagina Hekate Tapınağı'nın Korinth Başlıkları" konusu ile ilgili olup, ilgili birimce desteklenmiştir.

about 200 BC. The Karian-Ionian lewis holes, one of the characteristic applications of the Ionian Renaissance, were used in the Temple of Hecate and visible dovetail clamps were used in the *Propylon*. The fact that these techniques, which are chronologically limited to about 200 BC, are seen in the temple dating back to the late Hellenistic period and in the *Propylon* dating back to the early imperial period makes the applications in Lagina important. Researchers have assumed the use of these technical details in Lagina to be evidence that the structures belong to an earlier period or early stages of construction. However, such an association is not possible when the inscriptions in the sacred area, stylistic conventions on the architectural decorations of the structures and the historical course of Stratonikeia and Lagina are considered. It should not be concluded from the uses in Lagina that the temple dates back to an earlier date due to the Karian-Ionian lewis cuttings and the *Propylon* dates back to an earlier date due to the visible clamps. Here, it should be concluded that these techniques continued to be used long after 200 BC as they were applied in the structures dating back to the late Hellenistic and early imperial periods.

Keywords: Karia, Ionian Renaissance, Lagina, The Temple of Hecate, Karian-Ionian Lewis Hole, *Propylon*, Visible Dovetail Clamps.

Giriş

Karia Bölgesi'nin en önemli tapınım merkezlerinden biri olan Hecate Kutsal Alanı, Muğla ili Yatağan ilçesi, Turgut Mahallesi sınırlarındadır. Akdağ'ın eteklerinde, Kayırlı ovasına hakim konumdaki geniş bir teras üzerinde yer alan kutsal alan *Propylon*'un *in situ* durumda korunagelen geçiş kısmı nedeniyle bölge halkı tarafından "Kapıtaş Mevkii" olarak adlandırılmaktadır. En geniş yerinde yaklaşık 135 x 155 m ölçülerinde, trapezoidal planlı olan kutsal alandaki kazı ve araştırmalar Lagina'da üç önemli imar faaliyetinin gerçekleştiğini ortaya koymuştur. *Temenosta* sürdürülen çalışmalar sonucunda burada en azından MÖ 4. yüzyıla kadar giden bir kült alanının varlığı arkeolojik ve epigrafik verilerle kanıtlanmıştır¹. Bu dönemde bir *peribolos* ve mevcut tapınağın olduğu alanda bir kült yapısı olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra aynı dönemde, herhangi bir arkeolojik veri olmamasına rağmen, kuzeyde, Koranza ile kutsal alanın bağlantısını sağlayan bir giriş yapısının varlığını da kabul ediyoruz. İkinci imar faaliyeti Stratonikeia'nın bölgedeki siyasi hakimiyeti ele almasının ardından MÖ 2. yüzyılda, olasılıkla Stratonikeia'nın Rhodos hakimiyetinden kurtulmasından sonra gerçekleşmiştir (Polyb. 30.21,3-4). Bu süreçte MÖ 4. yüzyıldaki *temenos* sınırları korunmuş, tapınak *korinth peristasisli pseudo dipteral* planlı bir yapıya dönüştürülmüştür². Aynı dönemde bir *propylon* ve altar da inşa edilmiştir. Kutsal alandaki en büyük imar faaliyeti Erken İmparatorluk Dönemi'nde, MÖ 40 yılındaki Quintus Labienus tahribinden sonra yapılmıştır. Bu evrede kutsal alan sınırları diğer iki evreye oranla az da olsa daraltılmıştır³. Tapınakta çeşitli onarımlar yapılmış, altar⁴ ile *propylon* yeniden inşa edilmiş ve kutsal alanın dört tarafına aynı zamanda kutsal alanı sınırlandırılan

Figür 1: Lagina Hecate Kutsal Alanı

¹ Büyüközer 2018, 15-30.

² Tırpan *et al.* 2012, 181-202.

³ Büyüközer 2018, 17-18.

⁴ Söğüt 2019, 260-262.

dor düzenli *stoalar* eklenmiştir⁵. Erken İmparatorluk Dönemi'ndeki imar faaliyetleri kapsamında güneybatıdaki ana giriş yapısından başka kuzey⁶ ve güney⁷ *stoaların* arka duvarları üzerine birer giriş yapısı eklenmiştir (fig. 1).

Bu çalışmanın konusunu Hekate Tapınağı ve *Propylon*'daki Ionia Rönesansı olarak adlandırılan sürecin karakteristik uygulamaları oluşturmaktadır. Bu uygulamalar *Propylonun* *prostylos* planlı batı ve *in-antis* planlı doğu cephelerinde sütunlar arasında bulunan "üzeri açık veya görünen kırlangıç kuyruğu kenet yuvaları (dekoratif kenet yuvaları)⁸" ile Hekate Tapınağı'ndaki mimari blokların bir kısmında uygulanmış olan "Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvaları"dır. Bu kapsamda Hekate Tapınağı kısaca tanıtıldıktan sonra söz konusu teknik ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır. *Propylon*'a dair günümüze kadar yapılmış herhangi bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle *Propylon* ile ilgili detaylı bir tanımlama ve plan değerlendirmesinin ardından görülebilecek şekilde açıkta bırakılan kırlangıç kuyruğu kenet yuvaları ve Ionia Rönesansı ile ilişkilendirilen *anta* başlıkları ve Anadolu-*ion* tipi kaidelerle ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır. Lagina ve Ionia Rönesansı daha önce P. Pedersen tarafından çalışılmıştır⁹. Kendisi Lagina'ya yaptığı ziyaret sırasında *Propylon* ve tapınakta gördüğü Ionia Rönesansı'na atfedilen karakteristik uygulamalardan bahsederek, her iki yapının, söz konusu uygulamaların varlığı nedeniyle MÖ 3. yüzyıla ait olup olmayacağını sorgulamıştır. Yaptığı değerlendirmeler sonucunda her iki yapının da daha erken bir tarihten olması gerektiğini belirtmiştir. Bizim çalışmamızın amacı ise P. Pedersen'in üzerinde durduğu ilişkiliklerden hareketle Ionia Rönesansı'nın kronolojisinin daha uzun bir süreci kapsayıp kapsamadığını belirleyebilmek ya da en azından bu konuya Lagina Hekate Kutsal Alanı'ndaki uygulamalardan hareketle bir katkı sağlayabilmektir.

Ionia Rönesansı

MÖ 6. yüzyılın ortalarında Anadolu'nun Persler tarafından ele geçirilmesiyle birlikte oluşan baskı ortamı ve idari boşluklar nedeniyle imar faaliyetleri durma noktasına gelmiştir¹⁰. Özellikle MÖ 5. yüzyılda Anadolu'daki mimari süreç sadece mezar yapıları ile izlenebilmektedir¹¹. Karia'daki Hekatomnid hanedanlığı, antik mimarlık tarihinde özel bir yere sahiptir. MÖ 392 yılında, Karia satraplığına atanan Hekatomnos ve ardılları, yönetimleri süresince bölgelerini karışık siyasi ortamdan uzak tutmayı başarmıştır¹². MÖ 387/6 yılındaki Kral Barış'ın ardından Batı Anadolu hem ekonomik hem de politik ve stratejik anlamda çok büyük değişiklikler yaşamıştır. Bölgede oluşturulan istikrarlı yönetimin sonucunda Batı Anadolu'da tekrar büyük ölçekli yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Arkaik Dönem *ion* mimarisinin MÖ 4. yüzyılda yeniden doğuşu olarak yorumlanan ve bu nedenle "Ionia Rönesansı"¹³ olarak adlandırılan bu evrede pek çok kentte yeni inşa programları

⁵ Gider 2005, 39-67; Gider 2012, 263-280; Gider-Büyüközer 2013, 651-678.

⁶ Tırpan - Gider 2011, 377-381, fig. 6. Yapı kuzeydeki Koranza yerleşimi ile ilişkilendirilerek "Koranza Kapısı" olarak adlandırılmıştır. Koranza Kapısı'nın kuzeyindeki çalışmalar tamamlanmadığı için giriş yapısının cephe düzenlemesi belirlenmemiştir. Kutsal alanın MÖ 4. yüzyıldaki ilk giriş yapısının da bu alanda yer aldığını düşünüyoruz.

⁷ "Güney *Propylon*" olarak adlandırılan yapı *dor* düzeninde cephe mimarisine sahip olup "*Tristylos Prostylos*" planlıdır. Yapı ile ilgili detaylı değerlendirme için bk. Büyüközer 2015, 67-87.

⁸ Bu kenetler elbette işlevseldir. Ancak bilinen uygulamaların aksine görülebilecek şekilde açıkta bırakılmaları nedeniyle "dekoratif kenet" olarak da adlandırılmaktadır (Pedersen 2001/2002, 111).

⁹ Pedersen 2012, 514-525.

¹⁰ Baran 2002, 20-21.

¹¹ Ateşlier 2017, 162-170.

¹² Gider-Büyüközer 2019, 103-104.

¹³ Önceleri sadece mimari ile ilişkilendirilerek Ionik Rönesans olarak adlandırılmıştır. Ancak zamanla bu dönemin sadece mimari ile sınırlanmayacağı kültürel ve sanatsal açıdan da değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmış ve Ionik Rönesans yerine Ionia Rönesansı olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Baran 2002, 20).

oluşturulmuş ve bu inşa faaliyetlerinde karakteristik bazı uygulamalar ön plana çıkmıştır. Bu uygulamaların Hekatomnidler'in öncülüğünde tüm Batı Anadolu'ya yayıldığı kabul edilmektedir.

İlk kez F. Noack tarafından¹⁴ kullanılan "Ionia Rönesansı" terimi daha sonra W. B. Dinsmoor¹⁵ ve A. Bammer¹⁶ gibi araştırmacılarca da kullanılmıştır. Konuya ilişkin en kapsamlı çalışmaları yapan P. Pedersen söz konusu sürecin karakteristik uygulamalarını belirlemiş ve döneme dair kronolojik bir tanımlama yapmaya çalışmıştır¹⁷. Bu terimi kullanan ve bunun doğru olduğunu düşünen araştırmacıların yanı sıra Arkaik ve Geç Klasik Dönem arasında Anadolu'da gerçek anlamda bir kesintinin olmadığını öne sürerek katılmayan ve sadece "canlanma" olarak gören araştırmacılar da vardır¹⁸.

P. Pedersen tarafından yapılan değerlendirmelere göre Ionia Rönesansı'nın karakteristik uygulamalarında üç detay ön plana çıkar. Bunlar, teras duvarları ve kulelerin köşelerinde uygulanan çift köşe bağı tekniği¹⁹, Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvaları²⁰ ve genellikle basamak ve *stylobat* bloklarında uygulanan üzeri açık, görülebilen kırılmalı kuyruğu kenet yuvaları ve bu yuvalarda kullanılan "U" biçimli kenetlerdir²¹. Ionia Rönesansı'nın kronolojik açıdan sınırları tam anlamıyla belirlenememiş olsa da kabul edilen genel görüş Maussollos zamanında başladığı ve Hellenistik Dönem'in ortalarına, yaklaşık olarak MÖ 200 yıllarına kadar devam ettiği yönündedir²².

Hekate Tapınağı

Tapınak yaklaşık olarak kutsal alanın ortasına, kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda inşa edilmiş olup, onarımlar haricinde üç inşa evresine sahiptir. MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen ilk evredeki yapının mimari detaylarını bilemiyoruz ancak burada bir kült yapısının var olduğu arkeolojik ve epigrafik verilerle belgelenmiştir²³. İkinci evrede tapınak, Stratonikeia'nın bölgenin siyasi gücü olmasına paralel olarak MÖ 3. yüzyıla veya en azından MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlendirilen *distylos in-antis* planlı bir yapıdır²⁴. Giriş kısmı güneybatı cephede yer alan tapınak, derin bir *pronaos* ve kareye yakın plana sahip *naostan* oluşmaktadır (fig. 2-3). *Opisthodomos* bölümü yoktur. *Pronaos* ile *naos* arasında 0,60 metrelik kot farkı vardır²⁵. *Ion* düzenindeki tapınakta sütunlar Anadolu-*ion* tipi kaideler üzerinde yükselmektedir. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirdiğimiz son evrede ise yapı 8 x 11 sütunlu *korinth* düzeninde

¹⁴ Noack 1910, 37-48, lev. 49-64. F. Noack bu dönemi Ionik Rönesans olarak adlandırmıştır.

¹⁵ Dinsmoor 1950, 216.

¹⁶ Bammer 1972, 34-36.

¹⁷ Pedersen 1994, 11-32; Pedersen 2001/2002, 112-119; Pedersen 2013, 33-46.

¹⁸ Pedersen 2011, 367, dn. 1.

¹⁹ Pedersen 2001/2002, 109-116; Pedersen - Ruppe 2016, 563-568. Çift köşe bağı olarak isimlendirilen teknikte kulelerin inşasında kullanılan kesme taşlar bir ya da iki blok uzunlamasına (dizi) olacak şekilde bir sonraki ise diğerini kesip yapıyı daha sıkı ve güçlü kılacak şekilde duvar içine (atkı/bağ) doğru yerleştirilmiştir. Atkı veya bağ taşları kulelerin köşelerinde her iki sırada bir yan yana yerleştirilir. Bu da karakteristik bir duvar işçiliği ya da tasarımını ortaya koyar. Karia Bölgesi'nde pek çok örnekle temsil edilirken, bölge dışında kullanımı az olan bu tasarımın kullanılış amacı P. Pedersen'e göre taş işçilerinin daha uzun ve nispeten dar kesme taşlarla çalışmayı tercih etmeleridir (Pedersen - Ruppe 2016, 566-568).

²⁰ Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvasının Maussollos Dönemi'nden başlayıp Hellenistik Dönem'in başlarına kadar Anadolu'nun batısındaki kısıtlı bir bölgede kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu tip yaygın olarak kullanılan kurtağzı kancalardan farklı olarak iki veya üç parçadan değil tek parçadan oluşmakta ve blok üzerinde açılan özel yuvaya yerleştirilmektedir. Bu tipin detaylı tanımı ve değerlendirmeleri için bk. Pedersen 2001/2002, 114, fig. 16-17; Demirtaş 2010, 105-106; Demirtaş 2015, 133-134.

²¹ Pedersen 2001/2002, 114, fig. 18-19.

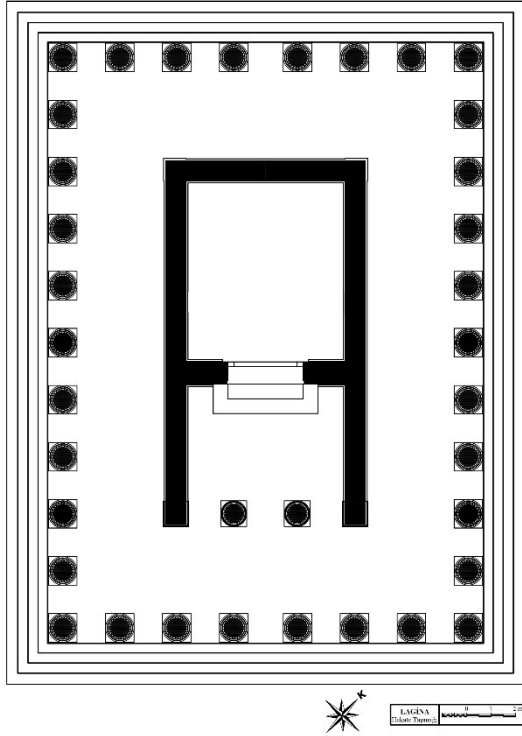
²² Pedersen 2012, 514.

²³ Büyüközer 2018, 19-27.

²⁴ Rumscheid 1994, 138-139; Tırpan *et al.* 2012, 196-197.

²⁵ Kot farkı ile ilgili öneri için bk. Büyüközer 2018, 23-24.

bir *peristasis* ile çevrilerek, *pseudo dipteral* plana dönüştürülmüştür (fig. 2-3)²⁶. Tapınağın *peristasis* sütunları *in-antisteki* kullanımdan farklı olarak Attika-*ion* tipi kaideler üzerinde yükselir. Bu evrede *distylos in-antis* planlı yapının çevresine yerleştirilecek sütunlar için beş basamaklı bir podyum oluşturulmuştur. Podyum için tapınağın alt yapısı yer yer doğal kayanın düzeltilmesiyle kalan bölümleri ise düzgün kesilmiş konglomera taşlarla desteklenmiş böylelikle *stylobatın* kot seviyesi ayarlanmıştır²⁷.

Figür 2: Hekate Tapınağı'nın plan restitüsyonu

Figür 3: Hekate Tapınağı'nın mevcut durumu

Antik dönemdeki pek çok önemli yapıda olduğu gibi Hekate Tapınağı'nın da uzun bir inşa süreci, bu süreçte de farklı atölyelerin ve bu atölyelere özgü farklı tekniklerin uygulandığı tespit edilmiştir. Ayrıca inşa süresinin uzun olması nedeniyle bazı tekniklerde ve bezeme detaylarında yapıldığı dönemin teknik ve stil özelliklerinin uygulandığı tespit edilmiştir. Bu durum yapıdaki teknik ve stilistik farkların sadece atölye farkı ile açıklanamayacağını aynı zamanda kısa da olsa dönemsel farklılığın da söz konusu olduğunu göstermektedir. Tapınakta karşılaşılan tekniklerden biri de mimari blokların bir kısmında görülen "Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvaları"dır. Karia-Ionia tipi kurtağzı kancaların kronolojik olarak MÖ 3. yüzyıl sonu itibariyle görülmediği düşüncesi, P. Pedersen'in Hekate Tapınağı'ndaki uygulamaları tapınağın *ion* düzenindeki ilk evresi ile ilişkilendirmesine neden olmuştur²⁸. Bu nedenle tasnif alanında gördüğü Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvası

²⁶ Tırpan *et al.* 2012, 183-196.

²⁷ Tırpan *et al.* 2012, 183.

²⁸ Bu teknik Karia Bölgesi'nde Halikarnassos Maussolleumu'nda (Jeppesen 2002, 24, 137-138), Halikarnassos / Bodrum Türkkuyusu Mahallesi'nde bulunan ve ait olduğu yapı belirlenemeyen bir başlıkta (Pedersen 1999, 326, fig. 4), Labraunda Zeus Tapınağı'nda ve Lagina Hekate Tapınağı'nda uygulanmış iken, Ionia Bölgesi'nde Efes Artemis Tapınağı ve Sunağı (Demirtaş 2010, 106-107, fig. 9-10), Priene Athena Polias Tapınağı, Belevi Maussolleumu ve Magnesia Artemis Tapınağı'nda (Demirtaş 2010, 106, fig. 4-7) uygulanmıştır. Lykia Bölgesi'ndeki Limyra *Ptolemaionu* (Pedersen 2011, 375; Pedersen 2013, 140) ile Letoon Leto Tapınağı'nda (Demirtaş 2015, 133-144) ve Lydia Bölgesi'nde Sardes Artemis Tapınağı (Demirtaş 2010, 107, fig. 11) bu tipin uygulandığı diğer önemli yapılarıdır. Bu yapıların neredeyse tamamında Karia-Ionia tipinin yanı sıra basit tipteki kancalar da kullanılmıştır. Bu tipin Batı Anadolu dışında bilinen yegane örnekleri ise Olympia'dadır (Demirtaş 2010, 108, fig. 16-22). Bugüne kadar tespit edilen örnekler bu tekniğin ağırlıklı olarak MÖ 4. ve 3. yüzyıla

bulunan sütun tamburlarının *antalar* arasındaki iki *ion* sütununa ait olması gerektiğini belirtmiştir²⁹. *Korinth* başlıklarında bu uygulamanın olmadığını da özellikle vurgulamış ve başlıklarda Geç Hellenistik ve Roma dönemlerinde yaygın olan daha basit bir tipin kullanıldığını ifade etmiştir³⁰. P. Pedersen'in tespitlerine karşın Hekate Tapınağı'na ait bloklar üzerinde yaptığımız çalışmalarda 5 alt tambur, 11 orta tambur, 5 üst tambur, 5 *korinth* sütun başlığı³¹ (fig. 4a-d, 5), 3 *anta* duvar bloğu, 1 adet *naos* duvarı üzerine gelen *arşitrav* bloğu ve 1 adet yine *naos* duvarları üzerine gelen friz bloğunda (fig. 6) Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvası tespit edilmiştir³². Başlıklardan biri bugün tapınağın batısındaki kazı alanında depremde düştüğü şekliyle korunmaktadır. Bu başlığın ait olduğu sütunun tamburları da yine aynı alanda olup, bir üst bir de orta tamburda Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvası görülmektedir (fig. 5). Bu açıkça göstermektedir ki sütunu yapmakla görevli olan atölye alt tamburdan başlayarak başlık dahil tüm bloklarda aynı tekniği uygulamıştır.

Figür 4a: Güney *peristasis* sütun başlığı

Figür 4b: Güney *peristasis* sütun başlığı

Figür 4c: Batı *peristasis* sütun başlığı

Figür 4d: Doğu *peristasis* sütun başlığı

tarihlendirilen önemli yapılarda kullanılan özel bir teknik olduğuna işaret etmektedir. Bu yapılardaki kullanımı ise sütun ve *anta* başlıkları ile daha az olmak kaydıyla tambur, *geison*, kaide (Demirtaş 2015, 136, fig. 11-14) *arşitrav* ve friz blokları ile sınırlıdır. Özellikle başlıklarda tercih edilmesi bu tipin özel işçilik gerektiren mimari bloklarda kullanıldığını göstermektedir.

²⁹ Pedersen 2012, 516-518.

³⁰ Pedersen 2012, 517, fig. 15.

³¹ Başlıklardan ikisi güney, ikisi batı, biri de doğu cepheye aittir.

³² Lagina'daki örneklerin tamamı tek kaldırma kancaıdır.

Figür 5: Batı *peristasise* ait Karia-Ionia Tipi Kurt Ağız Kanca Yuvası bulunan *korinth* sütun başlığı ve sütun tamburları

MÖ 197-167/6 yılları arasında Rhodos hakimiyetinde olan Stratonikeia hem siyasi hem de ekonomik olarak büyük baskı altındaydı. Polybios (31,7,6) Stratonikeia ve bölgenin diğer önemli kenti Kaunos'un Rhodos'a yıllık 200 talent tutarında ağır bir vergi ödediğini belirtmiştir. Siyasi ve ekonomik açıdan bağımsız olmayan Stratonikeia'nın bu ortamda büyük çapta bir imar faaliyeti gerçekleştirmesi pek mümkün görünmemektedir. Polybios'un (30.21,3) aktarımlarına göre, Karia Bölgesi, özellikle de Stratonikeia ve teritoryumu, MÖ 168 yılındaki Pydna Savaşı sonrasında, MÖ 167/6 tarihli Roma senatosu kararıyla Rhodos hakimiyetinden kurtulmuştur. Bu nedenle Lagina'nın da içinde bulunduğu yeni imar faaliyetleri en erken MÖ 167/6 yıllarından sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Tapınağın friz blokları üzerinde çalışan araştırmacılar kabartmaları MÖ 130'dan itibaren Augustus Dönemi'ne kadarki zaman dilimi arasına tarihlendirmektedir³³. Araştırmacıların bir kısmı frizlerin bazı sahnelerini Aristonikos isyanı ile bağdaştırarak, tapınağın tarihinin MÖ 130 ile *naos* duvarlarındaki senato kararının tarihi olan MÖ 81 yılları arasına vermektedirler³⁴. Ancak Stratonikeia'nın bu savaşta rolü hakkında doğrudan bir kanıt olmadığı için Aristonikos'un Karia'daki Stratonikeia'ya gelip gelmediği de bilinmiyor. Buna karşın Stratonikeia'nın VI. Mithridates Eupator tarafından işgalinden sonra tanrıçaya "Soteira (kurtarıcı) Epiphaneia (görünen)" unvanının verilmesi, yazıtlarda bahsedilen *epiphani* olayının Mithridates Savaşları ile bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Bu savaştan sonra kutsal alan Roma ile açık bir dayanışma sembolü haline gelmiştir. Savaşta Roma'ya olan sadakatini kanıtlayan Stratonikeia'ya geniş kapsamlı ayrıcalıklar verildiğini ve büyük bağışlarda bulunduğu açıklayan MÖ 81 tarihli "Senatus Consultum de Stratonicensibus" herkesin görebilmesi için tapınağın *naos* duvarlarına yazılmıştır³⁵. Bu

³³ Chamonard 1895, 235-262, lev. 10-15; Mendel 1912, 428-542; Schober 1933, 70-79; Simon 1993, 277-284; Webb 1996, 108-120; Baumeister 2007; van Bremen 2010; 483-503.

³⁴ Baumeister 2007, 220-227.

³⁵ I. Stratonikeia 505.

nedenle kuzeydoğu frizlerinde Amazonlar ile Grekler arasındaki dostluk anının betimlenmesinin Aristonikos isyanından ziyade Mithridates Savaşları ile bağlantılı olduğu yorumlanmaktadır. Bu da Mithridates Savaşları sonrasında, MÖ 85 yılında yapılan ve eşit şartlarda, kurbanlar kesilerek kutsanmış olan Dardanos Barışı'nı hatırlatmaktadır. Tüm bu verilere dayanarak tapınak frizlerinin MÖ 81 yılından sonra yapılmış olabileceği de güçlü olasılıklar arasındadır. Her iki olasılıkta da tapınak frizleri İonia Rönesansı için oluşturulan kronolojik tanımlamadan yaklaşık 100 yıl sonrasına tarihlendirilmektedir. *Korinth* başlıklarının stil özellikleri de tapınağın MÖ 1. yüzyıl içinde yapılmış olduğu düşüncesini desteklemektedir³⁶. Başlıklarda cephelere göre farklı özellikler görülmesine karşın bu farklılıklar başlıkların tarihi için büyük zaman aralıkları oluşturmamaktadır³⁷. Mevcut verilere göre en az beş sütunda Karia-İonia tipi kurtağzı kanca yuvalarını bilen bir atölyenin çalıştığını söyleyebiliriz. Bu durum P. Pedersen'in belirttiği gibi bu tekniğin sadece tapınağın ilk evresi ile ilişkilendirilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Kaldı ki *in-antiste* bulunan alt tamburda ve daha da önemlisi *ion* sütun başlığında bu teknik uygulanmamıştır.

Figür 6: Tapınağın *naos* duvarları üzerine gelen friz bloğu ve Karia-İonia tipi kanca yuvası

Propylon (Tören Kapısı)

Kutsal alanın güneybatısında, Stratonikeia'dan gelen kutsal yolun bittiği noktada Lagina'nın "tören kapısı" işlevine de sahip ana giriş yapısı yer almaktadır³⁸. İlk kazı çalışmalarının 1892 yılında Osman Hamdi Bey tarafından gerçekleştirildiği yapıda en kapsamlı kazı ve araştırmalar Prof. Dr. Ahmet A. Tırpan tarafından 1993 yılında başlatılmıştır. Bu süreçte yapının kazısı büyük oranda tamamlanmış ve *anastylosis* çalışmaları gerçekleştirilerek, yapı bugün *orthostat* blokları seviyesine kadar ayağa kaldırılmıştır (fig. 7). Tamamen mermerden³⁹ inşa edilen *Propylon*'un batıya bakan dış cephesi üç basamaklı bir alt yapı üzerinde *tetrastilos prostylos* planlı iken (fig. 8), kutsal alana bakan iç cephesi on basamaklı bir alt yapı üzerinde *distylos in-antis* planlıdır (fig. 9). Batıdaki *prostylos* düzenleme bilinen örneklerin aksine yarım yuvarlak bir plan üzerine yerleştirilmiş olup, yarım daire bölümde mermer *stylobat* bloklarının belirli bir geometriye göre şekillendirildiği görülür. Bu bloklar beş yarım yuvarlak sıra ile aynı merkezli kapıya doğru daralan halkalar oluşturmaktadır. Böylece kapı önünde yelpaze formu bir *stylobat* döşemesi ortaya çıkar. Her sıradaki bloğun yan derzleri üst ve alttaki bloklar ile düzgün bir

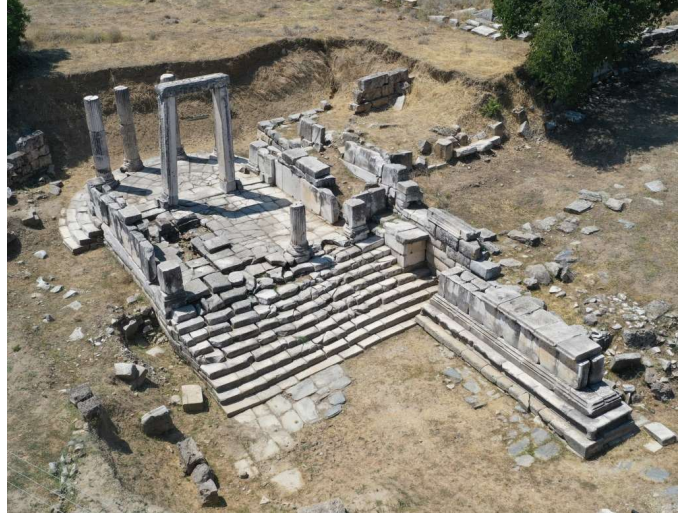
³⁶ Tırpan *et al.* 2012, 186-187.

³⁷ Tapınağa ait *korinth* başlıkları Doç. Dr. Zeliha Gider Büyüközer tarafından yayına hazırlanmaktadır.

³⁸ Tırpan 1996, 211-213, fig. 1-4; Tırpan 1997, 309-313, fig. 1-10; Tırpan 1998a, 173-194; Ortaç 2001, 29-32.

³⁹ Arkaik ve Klasik Dönem'de *propylon*ların yapı malzemesi genellikle kireçtaşıydı. Hellenistik Dönem ile birlikte *propylon*ların inşasında kireçtaşının yanı sıra mermer de kullanılmaya başlanmıştır (Carpenter 1970, 188, 190, 195).

hat oluşturacak şekildedir. Bu düzenleme ile *stylobat* bloklarının yarım daire formu vurgulanmış ve *stylobata* anıtsal bir görünüm kazandırılmıştır (fig. 8). Eşik ile yarım yuvarlak bölüm arasında 0,73 metre genişliğindeki dörtgen döşeme blokları ile geçiş sağlanmıştır. *Peristasisteki* basamaklar yarım daire formu aşarak kapı eşiği hizasında yapıyla birleşir. Batıdaki *anta* blokları kapı söveleri hizasından 2,40 metre dışa taşar, apsis formuna uygun bir kavis yaparak apsisle birleşir. Bu da yapının apsisle bütünlük oluşturacak şekilde planlandığını gösterir. Yapının *orthostalarla* sınırlandırılan 7,25 x 8,20 metrelik bölümünde ise *stylobat* blokları dikdörtgen plakalardan oluşmakta ve hem yatayda hem de dikeyde derz sıraları birbirlerini takip etmektedir. Döşemenin yanlara doğru meyilli yapıldığı anlaşılmıştır⁴⁰. Kuzey duvarını oluşturan *orthostalar anta* bloğu hizasından kuzeye dönüş yaparak, Batı *Stoa*'nın güney duvarına bağlanır. Bu alandaki basamaklar ve devamındaki kapı eşiği *Propylon* ile *stoa*'nın birlikte planlandığına ve bu iki yapının mimari bağlantısına işaret eder.

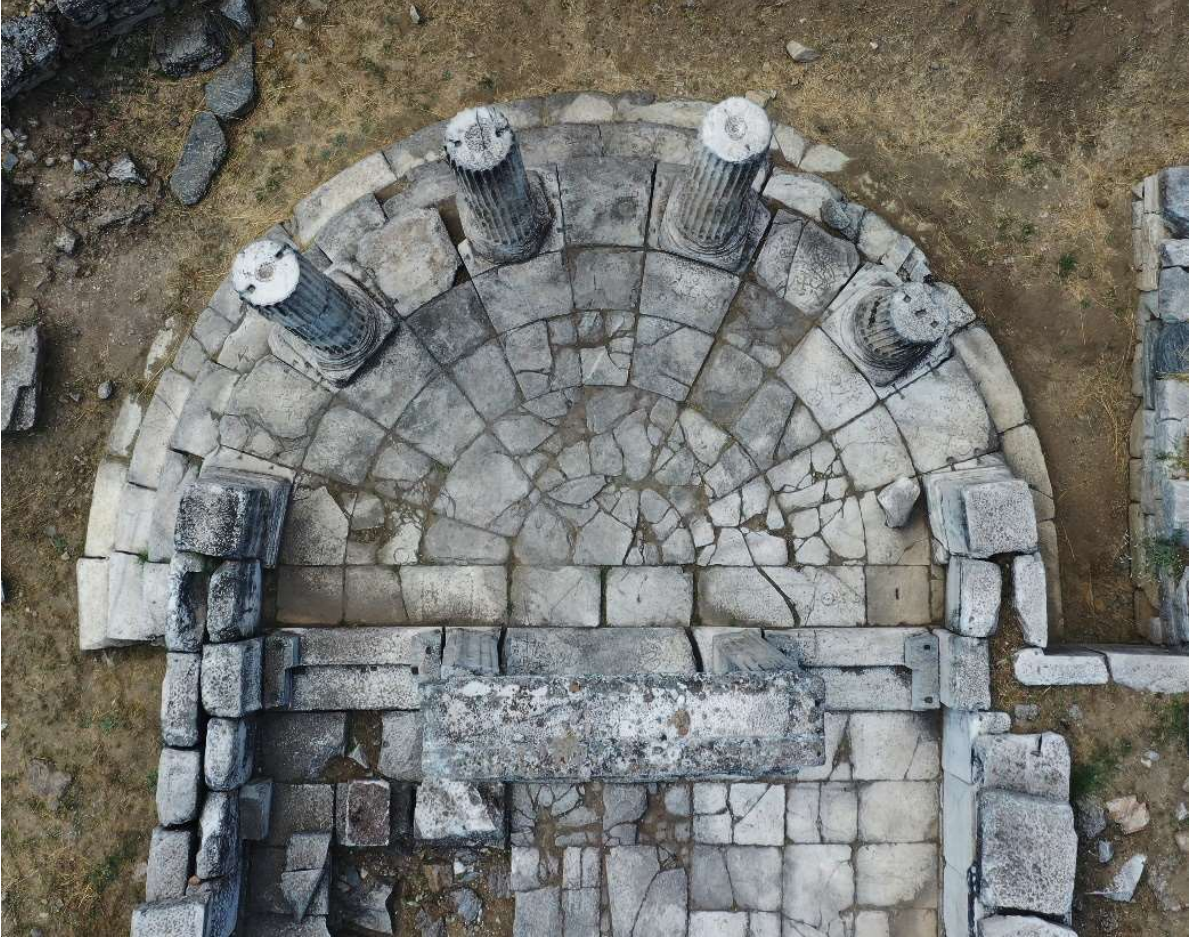
Figür 7: Kutsal Alan *Propylonu*

Propylon'ün güneyinde *orthostaların* oturduğu zeminin alt yapısını oluşturan duvar ile her iki yönde basamakların oturduğu alt yapıdaki duvarlar farklı tekniklere sahiptir (fig. 10). Batıdaki yarım yuvarlak bölümün güney ucu, güneydeki *antayı* doğuya doğru geçerek, üçlü giriş hizasında yapıyla birleşir (fig. 8). *Orthostat* bloklarının üzerine oturduğu *stylobat* döşemenin altında bosajlı bağ/atkı ve dizi taşlarından oluşan MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen bir duvar vardır⁴¹. Bu duvarın *orthostat* altında kalan bölümlerde devam ettiği ancak basamakların bulunduğu bölümde devam etmediği görülmektedir (fig. 10). Bu da hem yarım yuvarlak bölümün hem de 10 basamaklı doğuya bakan bölümün buraya MÖ 2. yüzyıldan sonra eklendiğinin göstergesidir. Diğer bir deyişle *orthostaların* bulunduğu *Propylon*'ün ana yapısı var olan eski temeller üzerine oturtulmuşken, basamaklar eski temele eklenerek yapılmıştır⁴². Eklenen bu bölümlerdeki kalitesiz işçilik dikkat çekicidir. Bu kadar özenli bir yapıda insanların görüş alanında bulunan bölümde bu işçilik ilginçtir. Bu bölümün başka bir yapı ile kapatıldığına dair şimdilik bir veri bulunmamaktadır. *Ion* düzeninde inşa edilmiş olan *Propylon*, yarım daire planlı ön cephe düzenlemesiyle Anadolu'da bilinen tek örnektir.

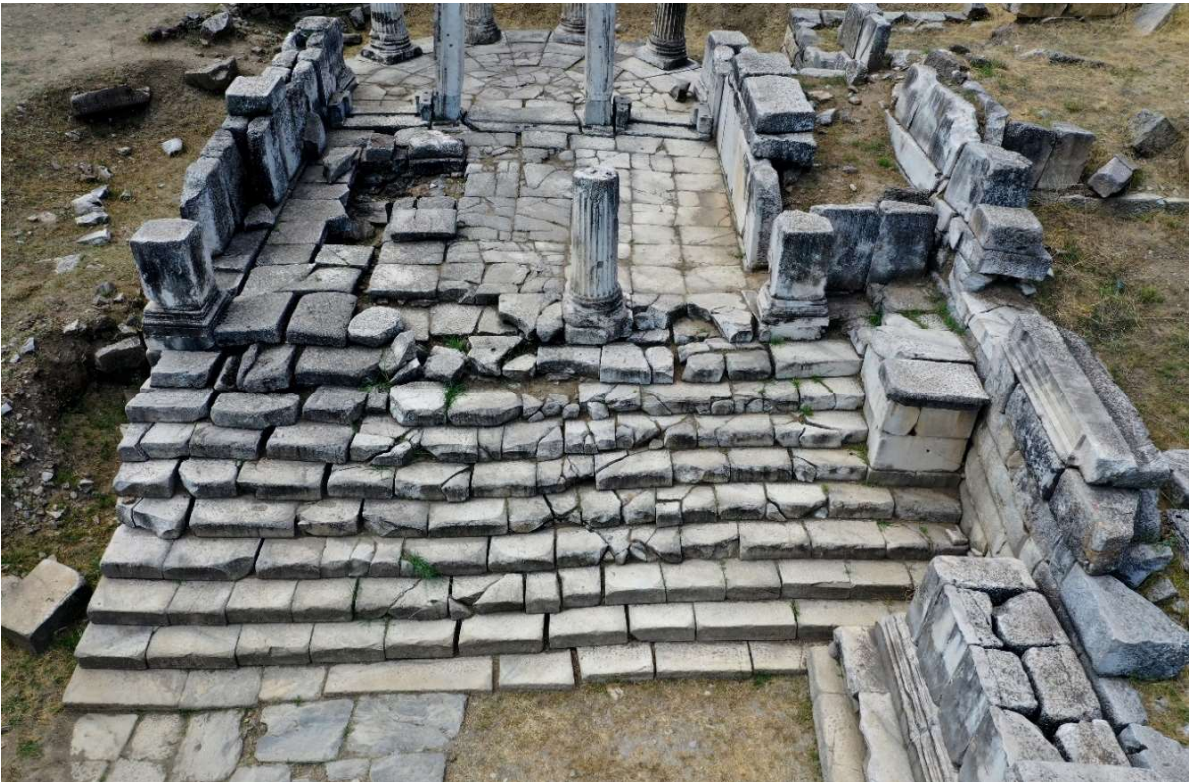
⁴⁰ Tırpan 1997, 311.

⁴¹ Ephesos'taki "St. Paul Zindanı" olarak adlandırılan yapı (Winter 1994, 38-39; Karlsson 1994, 144-146, fig. 1), Miletos Tiyatrosu'nun Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen duvarları (Karlsson 1994, 147, fig. 4), Herakleia'nın (Latmos) kent surları (Krischen 1922; Winter 1994, 37-38; McNicoll 1997, 75-81; Karlsson 1994, fig. 5), Knidos Askeri Limanı'nın savunma hattında yer alan "Yuvarlak Kule 1" (McNicoll 1997, 59, dn. 78) söz konusu duvar ile benzerlik göstermektedir.

⁴² Kutsal alandaki en erken *peribolos* MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Büyüközer 2018, 17-18, fig. 2). Bu dönemde Lagina Koranza'ya bağlı bir mahalledir (Aydaş 2018, 23). Lagina'nın yaklaşık olarak 500 m kuzeyinden başlayan Koranza'nın konumu nedeniyle kutsal alanının ilk giriş yapısının kuzeyde olduğunu düşünüyoruz. Stratonikeia'nın bölgenin idari merkezi olması ile birlikte MÖ 2. yüzyıldaki imar faaliyetleri çerçevesinde ana giriş yapısı kutsal alanın güneybatısına, bugünkü *propylonun* bulunduğu alana taşınmış olup *orthostat* blokların alt yapısını oluşturan duvarlar bu döneme işaret etmektedir. MÖ 40 yılındaki Quintus Labienus tahribinden sonraki imar faaliyetleri kapsamında da mevcut *propylon* inşa edilmiştir.

Figür 8: Propylon'un *tetrastylelos prostylos* planlı apsidal batı cephesi ve *stylobat* düzenlemesi

Figür 9: Propylon'un *distylelos in-antis* planlı doğu cephesi ve basamaklar

Lagina'daki tören kapısı J. R. Carpenter tarafından tanımlanan "H" formlu genel *propylon*lara tam olarak uymaktadır⁴³. Tören kapısında paralel duvarları bölen orta duvarda üç kapı açıklığı vardır. Bu kapılardan ortadaki yanlardakilere göre daha geniş ve yüksektir. Merkezdeki girişi *in situ* durumdayken kenarlardaki girişlere ait söve ve lento blokları kazılar sırasında bulunmuş ve tasnif alanına taşınmıştır. Lagina'nın tören kapısının önde *tetrastylos prostylos*⁴⁴ arkada *distylos in-antis* planı, antik dönem boyunca çok yaygın bir kullanıma sahip değildir. Bu plan tipinin bilinen en erken örneği Olympia'da, MÖ 5. yüzyıl sonu-4. yüzyılın başlarına tarihlendirilen *dor* düzenindeki Pelopion'un *Propylonu*'dur⁴⁵. Hellenistik Dönem'de yaygınlaşan bu plan tipi Anadolu'da ilk olarak bir tapınakta⁴⁶ hemen akabinde ise *korinth* düzenindeki Milet *Bouleuterion Propylonu*'nda⁴⁷ uygulanmıştır. MÖ 175-164 yıllara arasına tarihlendirilen *propylon*, *bouleuterion*un avlusunu çeviren stoaya entegre edilmiş, nef kısmındaki yaya trafiğini engellemek için paralel duvarlar kısaltılmıştır. Anadolu'da *dor* düzenindeki⁴⁸ üç yapıda bu plan tipi görülür. Bunlardan biri Pergamon Athena Kutsal Alanı'nın *Propylonu*⁴⁹, ikincisi herhangi bir yapı grubu ile bağlantısı olmayan Klaros Apollon Kutsal Alan *Propylonu*⁵⁰ üçüncüsü ise stoaya entegre edilen Ilion Athena Kutsal Alan *Propylonu*'dur⁵¹. Ilion'da *stoaya* entegre edilen yapıda paralel duvarlar benzer örneklerinin aksine *stoanın* nefini bölecek ve yaya trafiğini engelleyecek şekilde devam ettirilmiştir. Anadolu dışında bu planın görüldüğü önemli yapılar, kutsal alan duvarına entegre edilen *dor* düzenindeki Delos Apollon Kutsal Alanı Güney *Propylonu*⁵², bağımsız inşa edilen *ion* düzenindeki Atina *Bouleuterion Propylonu*⁵³, MÖ 100 civarına tarihlendirilen, kısaltılmış da olsa *anta* duvarlarının varlığını sürdürdüğü

⁴³ Tanımlama için bk. Carpenter 1970, 1. "H" formlu plana sahip *propylon*ların önemli örnekleri için bk. Aegina Aphaia Kutsal Alan *Propylonu* (Carpenter 1970, 39-46, fig. 9-10); Atina Akropolis (Mnesikles) *Propylonu* (Stevens 1936, 446-520; Dinsmoor 1950, 199-204, fig. 75); Sunion Poseidon Kutsal Alan *Propylonu* (Boersma 1970, 203; Carpenter 1970, 67-73, fig. 15); Atina Pnyx *Propylonu* (Carpenter 1970, 88-91, fig. 18); Labraunda Zeus Kutsal Alanı Doğu ve Güney *Propylonları* (Jeppesen 1955, 14-43; Ortaç 2001, 15-18); Thasos Herakleion (Carpenter 1970, 110-113, fig. 25); Atina (Yeni) *Bouleuterion Propylonu* (Carpenter 1970, 120-123, fig. 27); Samothrake Ptolemaion II *Propylonu* (McCredie 1979, 1-6, fig. 1; Carpenter 1970, 163-168, fig. 42); Delos Apollon Kutsal Alanı Güney *Propylonu* (von Hesberg 1994, 139, fig. 22b); Klaros Apollon Kutsal Alan *Propylonu* (Étienne - Varène 2004, 16-78, fig. 3); Epidauros *Gymnasion Propylonu* (Carpenter 1970, 136-139, fig. 32); Ilion Athena Kutsal Alan *Propylonu*, (Dörpfeld 1902, 211-214; Aylward 2005, 156-162); Atina Roma *Agorası* Arkhagetis *Propylonu* (von Hesberg 1994, 137-138, lev. 11a), Kos Kuzey *Gymnasion Propylonu* (Livadiotti 1995, 19-26, fig. 13).

⁴⁴ Hellenistik Dönem'de ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilmiş *propylon*ların büyük bir kısmında ön cephede *tetrastylos prostylos* plan tercih edilmiştir. Örnekler için bk. Atina *Bouleuterion Propylonu* (Carpenter 1970, 120-123, fig. 27), Delos Apollon Kutsal Alanı Güney *Propylonu*, (von Hesberg 1994, 139, fig. 22b), Milet *Bouleuterion Propylonu* (Knackfuß 1908, 56-73, fig. 53, 55; Ortaç 2001, 35-38), Milet Hellenistik *Gymnasion Propylonu* (von Gerkan - Krischen 1928, 10-16, fig. 18-24; Ortaç 2001, 41-43), Klaros Apollon Kutsal Alan *Propylonu*, (von Hesberg 1994, 140; Ortaç 2001, 24-27; Étienne - Varène 2004, 20, fig. 3), Ilion Athena Kutsal Alan *Propylonu* (Dörpfeld 1902, 211-215, fig. 79; von Hesberg 1994, 139-140, fig. 35c-d; Aylward 2005, 156-162, fig. 69).

⁴⁵ Dörpfeld 1935, fig. 21.

⁴⁶ Bu plan tipinin Anadolu'daki bilinen en erken örneği MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlendirilen Magnesia'daki Zeus Sosipolis Tapınağı'dır (Bingöl 1998, 53).

⁴⁷ Knackfuß 1908, 56-73, fig. 53, 55; Carpenter 1970, 149-153, fig. 38.

⁴⁸ Anadolu dışında, Hellenistik Dönem'de Epidauros *Gymnasion Propylonu* (Carpenter 1970, 136-139, 193, fig. 32), Lindos Athena Kutsal Alan *Propylonu* (Dyggve 1960, 155-190, lev. V. L, V. M), Delos Mount. Cynthos *Propylonu* (Carpenter 1970, 178, dn 77), Kalauria *Propylonu* (Carpenter 1970, 168, fig. 43), Olympia *Palestra Propylonu*'nun dış cephesi de (Carpenter 1970, 175, fig. 49) *dor* düzenindedir.

⁴⁹ Kästner 2014, 449-450, fig. 9.

⁵⁰ Carpenter 1970, 123-152; von Hesberg 1994, 140; Ortaç 2001, 24-27; Étienne - Varène 2004, 67, tarihi için bk. 63-65).

⁵¹ Kıta Yunanıstandaki *propylon*larda *dor* düzeni, Anadolu'daki *propylon*larda ise *ion* düzeni daha çok tercih edilmiştir. Klaros ve Ilion'daki *dor* düzeninde inşa edilen *propylonlar*, Anadolu'daki genel uygulamanın dışında kalırlar.

⁵² von Hesberg 1994, 139, fig. 22b.

⁵³ Carpenter 1970, 120-123, fig. 27.

Kos Liman Kutsal Alanı'nda yan yana yer alan iki *propylon*⁵⁴ ve *anta* duvarları tamamen kaldırılan sadece payelerin kullanıldığı *dor* düzenindeki Kyrene'deki Ptolemaion-Caeseum *Propylonu*'dur⁵⁵. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere bu plan tipi hem herhangi bir yapıya bağlı olmadan bağımsız inşa edilmiş *propylon*larda hem de *temenos*, *gymnasion* veya *bouleuterion* gibi yapıların *stoaları*na entegre edilen *propylon*larda görülmektedir. Ancak teknik olarak *stoalara* entegre olan yapılarda kullanımı daha yaygındır. Çünkü ön cephede *prostylos* planının tercih edilmesi, arka duvar ile yapıyı birbirinden ayırıp, *propylonun* ön cephesini vurgulamak için neredeyse bir zorunluluktur⁵⁶. Arka cephede *propylon* sütunlarının *stoa* sütunları ile aynı aksta yapılma isteği nedeniyle de *in-antis* plan kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bağımsız inşa edilen *propylon*larda ise bu durum sadece tercihtir. Çok yoğun olmamakla birlikte bu planın Olympia, Atina, Miletos, Magnesia, Klaros, Troya, Kos, Kyrene ve Lagina gibi farklı coğrafyalarda tercih edilmesi, bu genel düzenlemenin Hellenistik Dönem'de popüler olduğunu göstermektedir. Lagina tören kapısını bu örneklerden ayıran temel fark, batı cephesindeki *prostylos* sütunların bulunduğu bölümde uygulanan yarım daire planının varlığıdır. Bunun Anadolu'da yakın bir örneği yoktur. Anadolu dışında Kuzey Afrika'da, MS 2. yüzyıla tarihlendirilen Lambaesis Asklepios Kutsal Alanı'nda benzer bir plan bulunmaktadır⁵⁷. Asklepios Kutsal Alanı'ndaki doğu batı doğrultulu yolun sonlandığı bölümde, merkezde yer alan tapınağın kuzey ve güneye doğru devam eden kollarında, Jüpiter Valens ve Silvanus'un onurlandırıldığı yapılar, Lagina *Propylonu* ile hem apsidal hem de *tetrastylos prostylos* planlı olmaları açısından karşılaştırılabilir. M. Ortaç, Isthmia'daki Poseidon Tapınağı'nın *temenos* duvarındaki girişin Lagina tören kapısına kısmen benzediğini belirtmektedir⁵⁸. Ancak Isthmia'daki giriş *temenos* duvarında yer alan kapıyı vurgulamak için yapılmış yarım daire bir plandan ibarettir⁵⁹. Bağımsız inşa edilmiş bir yapı değildir ayrıca farklı bir plana da bağlanmamıştır. Bu nedenle Lagina'daki tören kapısı ile karşılaştırma yapmak doğru değildir.

Figür 10: Orthostat ve basamakların alt yapılarındaki farklı düzenlemeler

⁵⁴ Morricone 1950, 66-69, fig. 13; Livadiotti - Rocco 1996, 112-116, fig. 247.

⁵⁵ Stucchi 1975, 123-130, fig. 105-107; von Hesberg 1994, 141, lev. 47b-c, 48a-b.

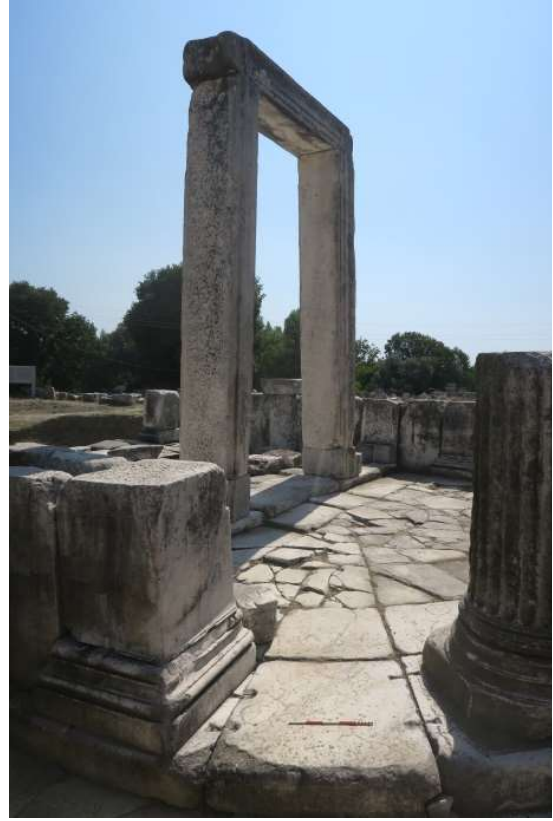
⁵⁶ Magnesia'daki *Propylon* da benzer bir konumda olmasına karşın, farklı bir cephe mimarisine sahiptir (Kökdemir 2009, 221-231; Kökdemir 2011, 100).

⁵⁷ Yegül - Favro 2019, 539-542, fig. 8. 60.

⁵⁸ Ortaç 2001, 121.

⁵⁹ Plan için bk. Rostoker - Gebhard 1980, lev. 102.

Lagina *Propylonu*'nun ön cephesinde tercih edilen yarım daire planın rastgele uygulandığını düşünmüyoruz. Anadolu mimarisinde fazla tercih edilmeyen bu düzenlemenin Roma mimari geleneklerinde çok önemli bir yeri vardır. Başta İmparatorluk Dönemi hamam yapıları⁶⁰, kutsal alanlar, tapınaklar⁶¹ ve imparator forumlarında⁶² olmak üzere Roma yapılarının hemen her noktasında yarım daire, apsis ve kavis gibi geleneksel uygulamaları görmek mümkündür⁶³. İmparator Augustus'un da yardımıyla var olan belki daha mütevazı planlı giriş yapısının yerine Anadolu'nun Hellenistik Dönem modasına uygun bir plan seçilmişken, kutsal alana yapılan değerli bağışın mimari bir yansıması olarak Roma mimarisinin en sevilen uygulamalarından biri olan apsidal plan kullanılmıştır. Yapıda Anadolu'nun geleneksel mimari uygulamaları ile Roma mimarisinin karakteristik uygulamaları bir arada ustalıkla kompoze edilmiştir.

Figür 11: Görülebilir Şekilde Yapılan Kırklangıç Kuyruğu Kenet Yuvaları (Dekoratif Kenetler)

Propylon'un hem *prostylos* planlı batı cephesi hem de *in-antis* planlı doğu cephesinde, sütun kaidelerinin üzerine oturtulduğu *stylobat* blokları ile yanlarına yerleştirilen *stylobat* blokları üzerinde dekoratif amaca da sahip olan görülecek şekilde bırakılmış ikişer kırklangıç kuyruğu kenet yuvası bulunmaktadır (fig. 11-13). Görülebilen kırklangıç kuyruğu kenetlerin Hekatomnid Hanedanlığı ile MÖ 200 yılları arasındaki Ionia Rönesansı olarak adlandırılan süreçte görüldüğü belirtilmektedir⁶⁴. P. Pedersen, batı ve doğu cephede sütunlar arasında kalan *stylobat* bloklarındaki Ionia Rönesansı'na özgü dekoratif kırklangıç kuyruğu kenetler, Anadolu-*ion* tipi sütun kaideleri ve *anta* başlıklarının bezeme şeması nedeniyle *Propylon*'un Ionia Rönesansı zamanında yapılmış olabileceğini düşünmektedir⁶⁵.

Görülebilen kırklangıç kuyruğu kenet yuvaları (Dekoratif Kenet) (fig. 11-13).

Ionia Rönesansı'nın karakteristik uygulamalarından birisi olarak kabul edilen görülebilen kırklangıç kuyruğu kenetlerin Arkaik Dönem'de⁶⁶ kullanımı bilinse de en yaygın kullanıldığı dönem Hekatomnid Hanedanlığı zamanıdır⁶⁷. Alışılmış uygulamanın aksine görülebilecek şekilde yapılan ve dekoratif amacı da olan bu kenetler genellikle yapıların *krepis* ve *stylobat* bloklarında kullanılmıştır. En sıra dışı uygulama MÖ 351-344 yıllarına tarihlendirilen Labraunda Oikoi Binası'nda olup, burada *dorik arşitrav* bloklarının ön

⁶⁰ Yegül 2014, 299-323.

⁶¹ Stamper 2005, 84-96, 132-136, fig.66, 71, 97, 125, 134.

⁶² Stamper 2005, 96-102, 136-141, 173-183, fig.74, 100, 132-134.

⁶³ Palestrina Fortuna Primigenia Kutsal Alanı'ndaki uygulama için bk. Fiasco 2016, 81-95, fig. 2. Piazza Armerina'daki Roma villasındaki uygulama için bk. Zarmakoupi 2014, 379, fig. 19.5.

⁶⁴ Pedersen 2001-2002,

⁶⁵ Pedersen 2012, 515-518.

⁶⁶ Martin 1965 240; Müller-Wiener 1988 84.

⁶⁷ Pedersen 2001/2002, 114, fig. 18-19; Pedersen 2011, 368.

cephesine yapılmıştır⁶⁸. Görülebilen kırlangıç kuyruğu kenet yuvaları MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen yapılardan Iasos Artemis Tapınağı'nda⁶⁹, Amyzon Artemis Tapınağı'nda⁷⁰, Beçin'de⁷¹, Sinuri *Dorik Stoa*'da⁷², Labraunda Zeus Tapınağı'nda⁷³, Labraunda Doğu ve Batı *Propylon*ları'nda⁷⁴, Mylasa Hekatomnos Anıt Mezarı'nda, Halikarnassos Maussoleumu'nda⁷⁵, Pergamon Athena Tapınağı'nda⁷⁶, Kaunos'ta⁷⁷, Milet Liman *Stoası*'nda⁷⁸ ve Delphinion'da⁷⁹ tespit edilmiştir. Erken tarihli bu yapılar ile Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen Lagina *Propylonu* arasında önemli bir zaman farkı bulunmaktadır. Bu durum sütunlarındaki kaide tercihi ve *anta* başlıklarının bezeme şeması ile desteklendiğinde, yapının MÖ 3. yüzyıla ait olup olamayacağını sorgulanması doğaldır⁸⁰. Ancak Romalı General Quintus Labienus'un, Partların desteğiyle, MÖ 40 yılındaki başkaldırısı sonucu, MÖ 39 yılında alınan senato kararı⁸¹ ve sonrasında Lagina'daki inşa faaliyetleri bu olasılığı ortadan kaldırır. Bu karar ile Stratonikeia kenti bağımsızlığını tekrar kazanmasının yanı sıra Pedasos, Telmessos ve Keramos kentlerini de yönetimi altına alarak tapınak ve hakimiyet alanını genişletmiştir⁸².

Figür 12: Görülebılır Şekilde Yapılan Kırlangıç Kuyruğu Kenet Yuvaları (Dekoratif Kenetler)

Figür 13: Görülebılır Şekilde Yapılan Kırlangıç Kuyruğu Kenet Yuvaları (Dekoratif Kenetler)

Quintus Labienus'un kutsal alanda yarattığı tahribat sonrasında Augustus'un da desteği ile Lagina'nın en büyük imar faaliyetleri gerçekleşmiştir. Lagina'da bulunan yazıtlar bu tahribatın sonrasında inşa edilen yapılarla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu yazıtlardan ikisinde, Koliorga'lı Marcus Ulpius Aleksandros Herakleitos ve Koliorga'lı Ulpia Ammion'un kendi keselerinden Kutsal Ev'de Hekate'nin Kutsal Alanı'na, Giriş'in önündeki *Propylon* ile birlikte üç stoayı ve Hekate'nin Evi'nin önünde Hayvan Pazarı'nın yanında yer alan *Stoa*'yı inşa ettirdikleri yazmaktadır⁸³. MÖ 29 yılından sonraya tarihlendirilmiş⁸⁴ olan

⁶⁸ Hellström 2007, 119-121.

⁶⁹ Pedersen 2001/2002, 116.

⁷⁰ Pedersen 2001/2002, 114; Pedersen 2012, 515.

⁷¹ Baran 2010, 126-127, lev. 125. 2.

⁷² Pedersen 2004, 424, fig. 17.

⁷³ Baran 2010, 114.

⁷⁴ Labraunda örnekleri için bk. Hellström - Thieme 1982, 18-20.

⁷⁵ Pedersen 2004, 424, fig. 16.

⁷⁶ Pedersen 2004, 416-417, fig. 7-10.

⁷⁷ Kaunos'ta, Tapınak Terasındaki *Dor* Tapınağı'nın basamak bloklarında görünebilir kenetler vardır. Tapınak MÖ 1. yüzyıla tarihlendiği halde, mermer basamak bloklarının daha eski bir yapıya ait oldukları düşünülmektedir (Öğün - Işık 2003, 87-90).

⁷⁸ Pedersen 2001/2002, 118-119; Pedersen 2004, 424, fig. 19-20

⁷⁹ Pedersen 2001/2002, 118-119

⁸⁰ Pedersen 2012, 515-518.

⁸¹ I. Stratonikeia 11-12.

⁸² Schober 1933, 12-14.

⁸³ Yazıtların çevirisi için bk. Aydaş 2018, 57-58. Yazıtlar için ayrıca bk. Diehl - Cousin 1887, 156-158; Hatzfeld 1920, 74; Laumonier 1937, 244, 273-274; Laumonier 1938, 269.

yazıtlarda bahsi geçen Giriş'in yanındaki *Propylon* alanın güneybatısında yer alan ve tören kapısı olarak kullanılan *propylon*dur. Bu durumda yapının inşa tarihi Augustus Dönemi ile sınırlandırılabilir. *Tripylonun in situ* olarak korunan lentosundaki yazıt⁸⁵ da bu düşüncüyü desteklemektedir. Yazıtlarla belgelenen bu tarih mimari bloklar üzerindeki stilistik değerlendirme ile tutarlılık gösterir. *Propylon*'un *anta* başlıklarının ön yüzündeki *ion kymationu*, *antemion* kuşağı ve *lesbos kymationu* ile yan yüzlerdeki sarmal dallar incelenmiş ve bu bezemelerin Augustus Dönemi özellikleri taşıdıkları belirlenmiştir⁸⁶. Bunlara ilaveten *Propylon*, Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen Batı *Stoa* ile de bütünlük içindedir ve yapıdan Batı *Stoa*'ya⁸⁷ geçiş bir kapı ile sağlanmaktadır⁸⁸.

Anta Başlığı (fig. 14)

Propylon'un *anta* başlıkları Anadolu-*ion* tipindedir⁸⁹. Bu tipte ön ve yan yüzlerin farklı bezeme tasarımı karakteristik olup, özellikle Karia ve Ionia bölgelerinde yaygın bir kullanımı vardır⁹⁰. *Propylon*'un iyi korunmuş *anta* başlıklarının ön yüzüne yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla *ovoloya ion kymationu*, *kavettoya anthemion* bezeme kuşağı, *kyma reversaya* ise *lesbos kymationu*⁹¹ bezemeleri işlenmiştir. Eksen simetrisine⁹² sahip bezemelerin yüksek kabartma şeklinde işlenmesi ile ışık gölge kontrastı oluşturulmuştur. *Anta* başlığının yan yüzü, *akanthus* çanağından çıkan ikişer sarmal daldan oluşmaktadır. Bu sarmal dallar yanlara doğru volüt oluşturur⁹³. *Anta* başlığının bezeme şeması P. Pedersen'in de vurguladığı gibi bizi Ionia Rönesansı olarak adlandırılan sürecin önemli temsilcileri olan Labraunda Andron B⁹⁴ ve Priene Athena Polias Tapınağı⁹⁵ gibi MÖ 4. yüzyıl yapılarına götürse de bu tipin MÖ 3. yüzyıl sonu itibarıyla kullanımının sona erdiğini söylemek mümkün değildir. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen Ephesos'tan⁹⁶ ve Bargylia'dan⁹⁷ birer örnek ayrıca Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen Magnesia Tören Kapısı'na (*propylon*) ait *anta* başlıkları⁹⁸ ile Stratonikeia'dan iki *anta* başlığı⁹⁹ bu tipin söz konusu süreçten sonra da azalmasına karşın kullanımının devam ettiğini belgelemektedir.

Figür 14: *Propylon*'un *anta* başlığı

⁸⁴ Aydaş 2018: 57-58.

⁸⁵ Diehl - Cousin 1887, 151-152; Laumonier 1937, 244; Aydaş 2018, 90.

⁸⁶ Stilistik değerlendirme ve tarihlendirme için bk. Yılmaz 2004, 29-38.

⁸⁷ Gider-Büyüközer 2013, 651-658.

⁸⁸ Tırpan 1996, 216.

⁸⁹ Brockman 1968, 79-80; Rumscheid 1994, 325.

⁹⁰ Bölgede tespit edilen Hekatomnidler öncesi *anta* başlıkları için bk. Baran 2010, 64-70.

⁹¹ *Lesbos kymationu* bezemeli en erken *anta* başlığı Kos Adası'nda tespit edilmiş olup, MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmiştir (Shoe 1950, 347).

⁹² Eksen simetrisinin uygulandığı en erken örneğin Labraunda Zeus Tapınağı *anta* başlıkları olduğu kabul edilmektedir (Rumscheid 1994, 325).

⁹³ *Propylon*'un *anta* başlıklarının detaylı değerlendirmesi için bk. Yılmaz 2004, 29-38. Tapınak ve *propylon*'daki *anta* ve plaster başlıkları için ayrıca bk. Yılmaz 2010, 53, 55.

⁹⁴ Jeppesen 1955, lev. VII. 4, 6, 7; Rumscheid 1994, lev. 66. 1-2.

⁹⁵ Pfrommer 1987, 165.

⁹⁶ Alzinger 1974, 95, fig. 127.

⁹⁷ Rumscheid 1994, lev. 11, 9-10.

⁹⁸ Kökdemir 2009, 75-87, Çiz. 10

Anadolu-ion Tipi Sütun Kaideleri (fig. 15).

Propylon'un her iki cephesindeki sütunlar Anadolu-*ion* tipi kaideler üzerinde yükselmektedir. Kaideler bu tipin kanonik düzenlemesine sahip olup, *torus* yatay olarak yivlendirilmiştir¹⁰⁰. Anadolu-*ion* tipi kaide Anadolu'da *ion* düzenli yapılarda, Arkaik Dönem'den MÖ 3. yüzyıl sonlarına kadar temel tiptir¹⁰¹. Hermogenes yapıları ile birlikte daha kolay işlenebilen basit profilli Attika-*ion* tipi kaidenin popüler olmasıyla birlikte Anadolu-*ion* tipi kaidenin kullanımı neredeyse terk edilme noktasına gelmiştir. Bununla birlikte Hellenistik Dönem'de, MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen Pergamon Büyük Sunak'ta¹⁰², MÖ 159 civarına tarihlendirilen Milet II. Eumenes *Gymnasium Propylonu*'nda¹⁰³, Erken İmparatorluk Dönemi'nde ise Klaros'ta¹⁰⁴, Ephesos'ta Ticaret *Agorası*'nın batı kapısında¹⁰⁵ ve Mylasa Augustus-Roma Tapınağı'nın *akanthuslu* sütun kaidelerinde Anadolu-*ion* tipi kaide görülmektedir¹⁰⁶. En geç örneklerden biri ise Domitian Dönemi'ne tarihlendirilen Aizanoi Zeus Tapınağı'nın kaideleridir. Bu örnekler MÖ 3. yüzyıl sonrasında Anadolu-*ion* tipi kaidenin kullanımının azalmış olmakla birlikte tamamen terk edilmediğinin göstergesidir.

Figür 15: *Propylon*'un Anadolu-*ion* tipi sütun kaidesi

Sonuç

Ionia Rönesansı tartışmalı olmakla birlikte bir asrı aşkın süredir araştırmacılar tarafından kullanılan bir terimdir. Özellikle son 25 yıl içerisinde başta P. Pedersen olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından incelenen konunun karakteristik uygulamaları da belirlenebilmiştir. Dönemin kronolojik tanımlaması tam olarak yapılamamış olsa da Maussollos zamanında başladığı ve MÖ 200 civarında sona erdiği kabul edilmektedir. P. Pedersen, Lagina'daki uygulamalara dayanarak Hekate Tapınağı ve *Propylon*'un ya MÖ 3. yüzyıla ait olduğunu ya da daha sonraya ait ancak Ionia'nın mimari tarzını taklit etmeye çalışan belirli bir geriye dönük karaktere sahip olduğunu söylemiş ve kendi düşüncesine göre ilk seçeneğin daha olası olduğunu belirtmiştir¹⁰⁷. Bu düşüncelerini *anta* başlıkları ve *Propylon*'da tercih edilen Anadolu-*ion* tipi sütun kaideleri ile de desteklemeye çalışmıştır. P. Pedersen'in aksine biz ikinci olasılığın daha makul olduğunu düşünüyoruz. P. Pedersen, F. Rumscheid tarafından önerilen tapınağın *in-antis* evresinin daha erken olduğu, *peristasisin* sonradan eklendiği düşüncesini¹⁰⁸ Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca kullanımı ile desteklemeye çalışmıştır. F. Rumscheid tarafından yapılan öneri zaten kabul edilmektedir. Ancak *korinth*

⁹⁹ *Anta* başlıklarından ilki Stratonikeia Augustus-İmparatorlar Tapınağı'na aittir (Tırpan 1998b, 53-56, fig. 72a-b, 73a-b; Mert 2008, 220,245, fig. 211; Yılmaz 2019, 126-131, fig. 1-3). Diğer *anta* başlığı kuzey caddede gerçekleştirilen çalışmalarda tespit edilmiştir (Yılmaz 2019, 131-132, fig. 4-6.).

¹⁰⁰ Rumscheid 1994, 296. Efes tipi kaidelerde torus sade bir profilden oluşabiliyorken, en yaygın kullanımı yatay olarak yivlendirilmiş olanlardır (Rumscheid 1994, 32.7/12, 33.1, 38.1, 43.2, 64.2, 90.1, 115.1, 117.1, 120.1, 141.1, 148.1/14, 149.1, 150.1, 161.1, 220.3, 293.1/12, 303, 317.1; 372.1). Bununla birlikte, boyanmış örnekler (Rumscheid 1994, 31.1, 78.1, 83.1, 141.1, 160.1, 208.3, 336.12) ve az da olsa kabartma yapılmış örnekler de vardır.

¹⁰¹ Rumscheid 1994, 296.

¹⁰² Pedersen 2004, 429.

¹⁰³ Rumscheid 1994, 296, fig. 159. I.

¹⁰⁴ Rumscheid 1994, 296

¹⁰⁵ Rumscheid 1994, 43. 2.

¹⁰⁶ Rumscheid 2004, 144-146, 157, fig. 16.

¹⁰⁷ Pedersen 2012, 515-516.

¹⁰⁸ Rumscheid 1994, 139.

başlıkları ve friz bloğundaki uygulamalar açıkça göstermektedir ki bu düşünce Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvaları ile desteklenemez. Tapınağın *korinth* başlıkları ve friz bloklarında Karia-Ionia tipi kurtağzı kaldırma yuvalarının görülmesi, bu tekniğin tapınağın erken evresinde değil bilakis son evresinde kullanıldığını göstermektedir. Buradan çıkaracağımız sonuç, Karia-Ionia tipi kurtağzı kaldırma yuvaları nedeniyle tapınağın erken olması değil, bu kaldırma yuvalarının MÖ 200'den çok daha sonra da kullanımın devam ettiği şeklinde olmalıdır. P. Pedersen Karia-Ionia tipi kurtağzı kanca yuvasının kronolojik olarak en geç örneğinin Magnesia Artemis Tapınağı olduğunu belirtir¹⁰⁹. B. Demirtaş, bu tipin Magnesia Artemis Tapınağı'ndaki kullanımı üzerine yapmış olduğu çalışmasında¹¹⁰ aynı düşünceyi taşımasına karşın, daha sonra Letoon Leto Tapınağı'ndaki örnekleri tespit etmiş ve MÖ 160-130 yıllarına tarihlendirilen¹¹¹ Letoon örneğinin en geç örnek olduğunu belirtmiştir¹¹². *Korinth* başlıkları ve frizdeki kullanım, bu uygulamanın en geç örneklerinin Hekate Tapınağı olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı sonuç *Propylon*'un her iki cephesindeki *stylobat* bloklarında görülebilen dekoratif kenetler için de geçerlidir. *Propylon*'daki kullanım tek başına olsaydı bu durumu Augustus klasisizmi ile açıklayabilirdik ancak Hekate Tapınağı'ndaki kaldırma yuvası kullanımı ile birlikte Ionia Rönesansı'na atfedilen bu uygulamaların Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde devam ettiği sonucuna ulaşıyoruz. MS 1. yüzyılda yaşamış olan Aleksandriyalı matematikçi ve mühendis Heron, *Mechanica* isimli kitabında Karia-Ionia tipi kurtağzı kancayı tanımlamakta ve çizimini vermektedir¹¹³. Kullanımının 200 yüzyıl önce sona erdiği düşünülen bir tekniğin Heron tarafından tanımlanmasının ilginç olduğu, Heron'un bu tekniği kendinden önceki antik kaynaklarda görmüş olabileceği düşünülmektedir¹¹⁴. Ancak Hekate Tapınağı'ndaki kullanım ile Geç Hellenistik Dönem'de devam ettiği anlaşılan teknik Lagina ile sınırlı kalmamış ve daha geniş bir coğrafyada kullanılmış olmalıdır. Bu durumda Heron bu tekniği antik kaynaklardan okumak yerine doğrudan görmüş olabilir. Lagina'daki Ionia Rönesansı olarak adlandırılan döneme atfedilen uygulamalar, Akdeniz coğrafyasında devam eden kazı çalışmalarının bu sürece, karakteristik uygulamalarına ve kronolojik tanımlamasına dair gelişmelere açık olduğunu göstermektedir.

¹⁰⁹ Pedersen 2012, 517.

¹¹⁰ Demirtaş 2010, 108.

¹¹¹ Tarihlendirme için bk. Rumscheid 1994, 24.

¹¹² Demirtaş 2015, 133-138.

¹¹³ Nix - Schmidt 1900, 212-214, fig. 51.

¹¹⁴ Demirtaş 2010, 108; Pedersen 2011, 377.

Bibliyografya

Antik Kaynaklar

Polyb.

(= Polybios, Historiai)

Kullanılan Metin ve Çeviri: The Histories. With an English translation by W.R. Paton, vols. I-IV. Cambridge, Mass. London 1922.

Modern Kaynaklar

Alzinger 1974

W. Alzinger, *Augusteische Architektur in Ephesos*, Wien, 1974.

Ateşlier 2017

S. Ateşlier, "Anadolu'da Pers Dönemi Yapıları-Architecture During the Persian Period in Anatolia", Ed. K. İren - Ç. Karagöz - Ö. Kaser. *Persler, Anadolu'da Kudret ve Görkem-The Persians, Power and Glory in Anatolia*, İstanbul, 2017, 162-171.

Aydaş 2018

M. Aydaş, *Koranza ile Lagina*, İstanbul, 2018.

Aylward 2005

W. Aylward, "The Portico and Propylaia of the Sanctuary of the Ilias at Ilion", *Studia Troica* 15 (2005), 127-175.

Bammer 1972

A. Bammer, *Die Architektur des jüngeren Artemision von Ephesos*, Wiesbaden, 1972.

Baran 2002

A. Baran, "Hekatomnidler Devri (Ionia Rönesansı)", *İdol* 14 (2002), 18-23.

Baran 2010

A. Baran, *Hekatomnidler Öncesinde Karia Mimarisi*, Ankara, 2010.

Baumeister 2007

P. Baumeister, Der Fries des Hekateions von Lagina, Neue Untersuchungen zu Monument und Kontext, *Byzas* 6, İstanbul, 2007.

Bingöl 1998

O. Bingöl, *Magnesia ad Maeandrum*, Ankara, 1998.

Boersma 1970

J. S. Boersma, *Athenian Building Policy from 561/0 to 405/4 B.C.*, Groningen, 1970.

Brockman 1968

A. D. Brockmann, *Die Griechische Ante, Eine Typologische Untersuchung*, Marburg, 1968.

Büyüközer 2015

A. Büyüközer, "Lagina Hekate Kutsal Alanı Güney Propylonu", *Cedrus* III (2015), 67-87.

<http://dx.doi.org/10.13113/CEDRUS.2015011396>

Büyüközer 2018

A. Büyüközer, "The Sanctuary of Hekate at Lagina in the 4th Century BC", *Arkhaia Anatolika* 1 (2018), 15-30. DOI: 10.32949/Arkhaia.2018.1

Carpenter 1970

J. R. Carpenter, *The Propylon in Greek and Hellenistic Architecture*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pennsylvania Üniversitesi, Philadelphia, 1970.

Chamonard 1895

J. Chamonard, "Les Sculptures de la Frise du Temple d'Hekate a Lagina", *BCH* 19 (1895), 235-262.

- Demirtaş 2010 B. Demirtaş, "Karia-İonia Tipi Kurt Ağzı Kanca ve Magnesia Artemis Tapınağı", Eds. S. Aybek - A. K. Öz. *Metropolis İonia II. Yolların Kesiştiği Yer. Recep Meriç İçin Yazılar*, İstanbul, 2010, 105-114.
- Demirtaş 2015 B. Demirtaş, "Karia-İonia Tipi Kurtağzı Kanca: Letoon, Leto Tapınağı Örnekleri", Eds. H. Işkan - F. Işık. *Kum'dan Kente Patara Kazılarının 25 Yılı*, İstanbul, 2015, 133-144.
- Diehl - Cousin 1887 C. Diehl - G. Cousin, "Inscriptions de Lagina", *BCH* 11 (1887) 5-39.
- Dinsmoor 1950 W. B. Dinsmoor, *The Architecture of Ancient Greece*, London, 1950.
- Dörpfeld 1902 W. Dörpfeld, *Troja und Ilion*, Athens, 1902.
- Dörpfeld 1935 W. Dörpfeld, *Alt-Olympia. Untersuchungen und Ausgrabungen zur Geschichte des ältesten Heiligtums von Olympia und der älteren griechischen Kunts*, Berlin, 1935.
- Dyggve 1960 E. Dyggve, *Le Sanctuaire d'Athana Lindia et l'architecture Lindienne, Lindos III.1. Fouilles de l'Acropole 1902-1914 et 1952*, Berlin, 1960.
- Etienne - Varene 2004 R. Étienne - P. Varène, *Sanctuaire de Claros L'Architecture. Les propylées et les monuments de la voie sacrée*, Paris, 2004.
- Fiasco 2016 A. Fiasco, "Praeneste, Fortuna Primigenia e il suo santuario a più di settant'anni dalla sua (ri)scoperta", Ed. J. M. Merz. *Il Santuario della Fortuna in Palestrina. Vedute ed interpretazioni attraverso i secoli*, Palestrina, 2016, 81-95.
- Gider 2005 Z. Gider, *Laginadaki Dor Mimarisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2005.
- Gider 2012 Z. Gider, "Lagina Kuzey Stoanın Ön Cephe Düzenlemesi". Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia'dan Lagina'ya, A. A. Tırpan'a Armağan*. İstanbul, 2012, 263-280.
- Gider-Büyüközer 2013 Z. Gider-Büyüközer, *Karia Bölgesi Dor Mimarisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2013.
- Gider-Büyüközer 2019 Z. Gider-Büyüközer, "Anadolu Dor Mimarisi: MÖ 4. Yüzyıl", *Arkhaia Anatolika* 2 (2019), 102-165. DOI: 10.32949/Arkhaia.2019.10.
- Hatzfeld 1920 J. Hatzfeld, "Inscriptions de Lagina en Carie", *BCH* 44 (1920), 70-100.
- Hellström 2007 P. Hellström, *Labraunda: Karya Zeus Labraundos Kutsal Alanı Gezi Rehberi*, İstanbul, 2007.
- Jeppesen 2002 K. Jeppesen, *The Maussolleion At Halikarnassos 5. The Superstructure*, Aarhus, 2002.
- Jeppesen 1955 K. Jeppesen, *Labraunda I, 1: The Propylaea*, Lund, 1955.
- Karlsson 1994 L. Karlsson, "Thoughts About Fortifications in Caria From Maussollos to Demetrios Poliorketes", Eds. P. Debord - R.

- Descat. *Fortifications et Défense du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Méridionale*, Bordeaux, 1994, 141-154.
- Kästner 2014 V. Kästner, "Athena Kutsal Alanı", Eds. F. Pirson - A. Scholl. *Anadolu'da Bir Hellenistik Başkent Pergamon*, İstanbul, 2014, 438-453.
- Knackfuß 1908 H. Knackfuß, *Das Rathaus von Milet, Milet 1.2*. Berlin, 1908.
- Krischen 1922 F. Kirschen, *Die Befestigungen von Herakleia am Latmos. Milet III/2*. Berlin, 1922.
- Kökdemir 2009 G. Kökdemir, *Menderes Magnesiası-Propylon*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.
- Kökdemir 2011 G. Kökdemir, "Menderes Magnesiası - Propylon: Mimari Bezemeler", *Anadolu* 37 (2011), 93-141.
- Laumonier 1937 A. Laumonier, "Archéologie Carienne", *BCH* 60 (1937), 286-335.
- Laumonier 1938 A. Laumonier, "Recherches sur la chronologie des prêtres de Lagina", *BCH* 62 (1938), 251-284.
- Livadiotti 1995 M. Livadiotti, "Il "tempio di Zeus Alseios" a Coe. Una nuova ipotesi di interpretazione", *Palladio* 14 (1995), 19-28.
- Livadiotti - Rocco 1996 M. Livadiotti - G. Rocco, *La presenza Italiana nel Dodecaneso tra il 1912 e il 1948. La ricerca archeologica, la conservazione, le scelte progettuali*, Roma, 1996.
- Martin 1965 R. Martin, *Manuel D'Architecture Grecque*, Paris, 1965.
- McCredie 1979 J. R. McCredie, "Samothrace: Supplementary Investigations, 1968-1977", *Hesperia* 48.1 (1979), 1-44.
- McNicoll 1997 A. W. McNicoll, *Hellenistic Fortifications From the Aegean to the Euphrates*, Oxford, 1997.
- Mendel 1912 G. Mendel, *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines du Musees Imperiaux Ottomans, Constantinople I-III*, İstanbul, 1912.
- Mert 2008 İ. H. Mert, Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia, *IstForsch* 50, Tübingen, 2008.
- Müller-Wiener 1988 W. Müller-Wiener, *Griechisches Bauwesen in der Antike*, München, 1988.
- Morricone 1950 L. Morricone, "Scavi e ricerche a Coe (1935-1943): Relazione preliminare. Part I", *BdA* 35 (1950), 54-75.
- Nix - Schmidt 1900 L. Nix - W. Schmidt, *Herons von Alexandria Mechanik und Katoptrik*, Leipzig, 1900.
- Noack 1910 F. Noack, *Die Baukunst des Altertums*, Berlin, 1910.
- Ortaç 2001 M. Ortaç, *Die hellenistischen und römischen Propyla in Kleinasien*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ruhr Üniversitesi, Bochum, 2001.

- Öğün - Işık 2003 Öğün, B. - C. Işık, *Kaunos. Kbid*, İzmir, 2003.
- Pedersen 1994 P. Pedersen, "The Fortifications of Halikarnassos", Eds. P. Debord - R. Descat. *Fortifications et Défense du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Méridionale*, Bordeaux, 1994, 215-236.
- Pedersen 1999 P. Pedersen, "Investigations in Halikarnassos 1997", 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 1999, 325-344.
- Pedersen 2001/2002 P. Pedersen, "Reflections on the Ionian Renaissance", *Hephaistos* 19/20 (2001/2002), 97-130.
- Pedersen 2004 P. Pedersen, "Pergamon and the Ionian Renaissance", *IstMitt* 54 (2004), 409-434.
- Pedersen 2011 P. Pedersen, "The Ionian Renaissance and Alexandria seen from the perspective of a Karia-Ionian lewis hole", Eds. L. Karlsson- S. Carlsson. *Labraunda and Karia. Proceedings of the International Symposium Commemorating Sixty Years of Swedish Archaeological Work in Labraunda*, Upsala, 2011, 365-388.
- Pedersen 2012 P. Pedersen, "Lagina and the Ionian Renaissance", Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tirpan Armağanı*, İstanbul, 2012, 513-525.
- Pedersen 2013 P. Pedersen, "The 4th century BC 'Ionian Renaissance' and Karian Identity", Ed. O. Henry. *4th Century Karia. Defining a Karian Identity under the Hekatomnids*, Varia Anatolica XXVIII, İstanbul, 2013, 33-64.
- Pedersen - Ruppe 2016 Pedersen, P. - U. Ruppe, "The Fortifications at Halikarnassos and Priene: Some Regional Characteristics?", Eds. R. Frederiksen - S. Müth - P. I. Schneider - M. Schnelle. *Focus on Fortifications*, Oxford, 2016, 560-580.
- Pfrommer 1987 M. Pfrommer, "Überlegungen zur Baugeschichte des Naikos im Apollon Tempel zu Didyma", *IstMitt* 37 (1987), 145-240.
- Rostoker - Gebhard 1980 W. Rostoker - E. R. Gebhard, "The Sanctuary of Poseidon at Istmia: Techniques of Metal Manufacture", *Hesperia* 49. 4 (1980), 347-363.
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, *Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus I-II*, Mainz, 1994.
- Rumscheid 2004 F. Rumscheid, "Der Tempel des Augustus und der Roma in Mylasa. Eine kreative Mischung östlicher und westlicher Architektur". *JdI* 119 (2004), 131-178
- Schober 1933 A. Schober, Der Fries des Hekateions von Lagina, *IstForsch* 2, 1933.
- Simon 1993 E. Simon, "Der Laginafries und der Hekatehymnos in Hesiods Theogonie", *AA* 108 (1933), 277-284.
- Shoe 1950 L. T. Shoe, "Greek Mouldings of Kos and Rhodes", *Hesperia* 19.4 (1950), 338-369.

- Söğüt 2019 B. Söğüt, *Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul, 2019.
- Stamper 2005 J. W. Stamper, *The Architecture of Roman Temples*, Cambridge, 2005.
- Stevens 1936 G. P. Stevens, "The Periclean Entrance Court of the Acropolis of Athens", *Hesperia* 5.4 (1936) 443-520.
- Stucchi 1975 S. Stucchi, *Architettura Cirenaica*, Roma, 1975.
- I. Stratonikeia M. Ç. Şahin, Die Inschriften von Stratonikeia, *IK* 22.1. Bonn 1982.
- Tırpan 1996 A. A. Tırpan, "Lagina Kazısı 1993-1994", 17. *Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, 1996, 209-227.
- Tırpan 1997 A. A. Tırpan, "Lagina Hekate Temenosu 1995", 18. *Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, 1997, 309-336.
- Tırpan 1998a A. A. Tırpan, "Lagina Hekate Propylonu 1996", 19. *Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, 1998, 173-194.
- Tırpan 1998b A. A. Tırpan, *Stratonikeia Augustus-İmparatorlar Tapınağı*, Konya, 1998.
- Tırpan - Gider 2011 A. A. Tırpan - Z. Gider, "Lagina ve Börükçü 2009 Yılı Çalışmaları". 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, 2011, 374-395.
- Tırpan *et al.* 2012 A. A. Tırpan - Z. Gider - A. Büyüközer, "The Temple of Hekate at Lagina". Ed. T. Schulz. *Dipteros und Pseudodipteros: Bauhistorische und Archäologische Forschungen*, Internationale Tagung (13-15 November 2009, Regensburg), *Byzas* 12, İstanbul, 2012, 181-202.
- Hellström - Thieme 1982 P. Hellström - T. Thieme, *Labraunda Swedish Excavations and Researches, Vol. 1.3: The Temple of Zeus*, Stockholm, 1982.
- Van Bremen 2010 R. van Bremen, "The Inscribed Documents on the Temple of Hekate at Lagina and the Date and Meaning of the Temple Frieze", Eds. R. van Bremen - J. M. Carbon. *Hellenistik Karia*. Bordeaux, 2010, 483-503.
- von Gerkan - Krischen 1928 A. von Gerkan - F. Krischen, *Thermen und Palaestren, Milet 1.9.*, Berlin, 1928.
- von Hesberg 1994 H. von Hesberg, *Formen privater Repräsentation in der Baukunst des 2. Und 1. Jahrhunderts v. Chr.*, Köln, 1994.
- Webb 1996 P. A. Webb, *Hellenistic Architectural Sculpture: figural motifs in western Anatolia and the Aegean Islands*, Madison/Wise, 1996.
- Winter 1994 F. E. Winter, "Problems of Tradition and Innovation in Greek Fortifications in Asia Minor, Late Fifth to Third Century B. C.", Eds. P. Debord - R. Descat. *Fortifications et Défense du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Méridionale*, Bordeaux, 1994, 29-52.
- Yegül 2014 F. Yegül, "Roman Imperial Baths and Thermae", Eds. R. B.

- Ulrich - C. K. Quenemoen. *A Companion to Roman Architecture*, Chichester, 2014, 299-323.
- Yegül - Favro 2019 F. Yegül - D. Favro, *Roman Architecture and Urbanism, From the Origins to Late Antiquity*, Cornwall, 2019.
- Yılmaz 2004 E. Yılmaz, "Lagina Propylonu Anta Başlıkları", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 4 (2004), 29-38.
- Yılmaz 2010 B. Yılmaz, *Batı Anadolu'da Hellenistik Dönem Anta Başlıkları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli 2010.
- Yılmaz 2019 B. Yılmaz, "Stratonikeia Antik Kenti'ndeki Anadolu-İon ve Korinth Tipi Anta Başlıkları", Ed. B. Söğüt. *Stratonikeia Çalışmaları 4. Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları*, İstanbul, 2019, 123-138.
- Zarmakoupi 2014 M. Zarmakoupi, "Private Villas: Italy and the Provinces", Eds. R. B. Ulrich - C. K. Quenemoen. *A Companion to Roman Architecture*, Chichester, 2014, 363-380.